

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 332.834.7-055.2(497.473)"1914"

Prejeto: 23. 8. 2015

Robert Devetak

mag. zgodovine, mladi raziskovalec, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,
Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: robert.devetak@ff.uni-lj.si

Dobrodelna dejavnost Slovenk na Goriškem v prvem letu prve svetovne vojne

IZVLEČEK

Pričujoči prispevek obravnava dobrodelno dejavnost Slovenk v okviru Rdečega križa na Goriškem in jo poskuša umestiti v širši prostor delovanja žensk v času prve svetovne vojne ter hkrati izpostaviti posebnosti, značilne za jugozahodni del Avstro-Ogrske. Že takoj po pričetku vojne je prišlo do ustanovitve številnih karitativnih društev, v katera so se vključile predvsem ženske. Z analizo časopisnih člankov in arhivskega gradiva v povezavi s splošno literaturo poskuša prispevek odgovoriti na vprašanja, kako so se ženske na Goriškem vključevale in delovale na področju dobrodelnosti. Poleg tega je poudarek še na vplivu večnarodnostne sestave dežele Goriške in Gradiške na to dejavnost in na tem, kako se je v prvem letu vojne spreminjal odnos do dobrodelnosti.

KLJUČNE BESEDE

Goriška, dobrodelnost, prva svetovna vojna, Rdeči križ

ABSTRACT

CHARITABLE ACTIVITIES OF SLOVENIAN WOMEN IN GORIZIA DURING THE FIRST YEAR OF THE FIRST WORLD WAR

The paper describes charitable activities undertaken by Slovenian women under the Red Cross in Gorizia and seeks to place them within a broader framework of women's activities during the First World War while simultaneously throwing light on some peculiarities characteristic of the south-western part of Austria-Hungary. Immediately after the war broke out, a great number of charity associations emerged, mostly receiving female members. Based on the analysis of newspaper articles and archival materials, as well as general literature, the article attempts to answer such questions as how women in Gorizia joined and took part in the field of charity. Moreover, emphasis is placed on the influence that the multinational composition of the County of Gorizia and Gradisca had on these activities and on the aspects in which the attitude towards charity changed during the first year of the war.

KEY WORDS

Gorizia, charity, First World War, Red Cross

Uvod

Prva svetovna vojna je globoko zarezala v življenje prebivalstva udeleženih držav. Civilnemu prebivalstvu, predvsem ženskam, so države namenile nove vloge in jih aktivno vključile v svoje delovanje. Prispevek žensk v tem času je bil ključnega pomena za potek vojne, zajemal pa je različna področja, kot na primer delo v industriji, kmetijstvu in storitvah, zdravstvenih ustanovah in na področju dobrodelnosti, ki se ji bomo posvetili v nadaljevanju. Rdeči križ je v večini v vojno vpletenih držav poleg zdravniške pomoči in oskrbe vojakov organiziral tudi zbiranje sredstev zanje, njihove družine, vdove, sirote in begunce. S pričetkom spopadov se je kvaliteta življenja v zaledju poslabšala, predvsem v družinah, katerih moški člani so odšli v vojsko ali so kasneje padli na bojiščih oziroma bili pogrešani. V številnih družinah so moški prispevali večji del dohodka in opravljali glavna dela na kmetiji, v obrti ali industriji. Njihov odhod je pomenil padec življenjskega standarda zlasti v delavskih družinah.¹ Številne družine so sicer dobivale državno nadomestilo, a to velikokrat ni zadoščalo za normalno življenje v času vojne, ko je prihajalo do pogostih podražitev in pomanjkanja dobrin. Preskrba najrevnejših skupin prebivalstva je bila ena najpomembnejših in najodgovornejših nalog mestne aprovizacije, ki se je pri svojem delovanju že ob pričetku vojne naslonila na Rdeči križ ter druge dobrodelne organizacije in društva.² Mediji so v vseh udeleženih državah pozivali k žrtvovanju za državo in vojsko ter poudarjali pomen teh dejanj pri vojnem uspehu.³ Ženske so bile pozvane, naj prispevajo svoj delež z varčevanjem, s pisanjem pisem moškim na fronto, zbiranjem sredstev za vojake ali z delom v proizvodnji, podpornih enotah in medicinskih ustanovah. Svoje sodržavljane in sodržavljanke so k pomoči pozivale tudi ženske same, ki so imele v večini držav že pred vojno bogate izkušnje z dobrodelno dejavnostjo.⁴ S pošiljanjem hrane, oblačil, obutve in drugih uporabnih predmetov na fronto so deloma razbremenile državne oziroma vojaške oskrbovalne institucije, ki vojakom v celoti niso uspeli zagotoviti vsega potrebnega. Države niso bile pripravljene na dolgotrajno vojskovanje, zato so bile tovrstne donacije s trajanjem vojne vse pomembnejše. Dejstvo

je, da so dobrodelne organizacije nase prevzele velik del bremen in v določeni meri nadomestile državno socialno politiko. Pri centralnih silah je svoje dodala še celinska zapora, zaradi česar sta bili predvsem Nemčija in Avstro-Ogrska glede preskrbe prisiljeni najti notranje rezerve. Dobrodelna dejavnost je imela poleg praktičnega še motivacijski učinek, saj so paketi in pisma žensk, ki so prispela na fronto, ugodno vplivala na moralo vojakov.⁵

Ustanovitve prvih dobrodelnih odborov na Goriškem v času prve svetovne vojne

Z izbruhom prve svetovne vojne so Goričani in predvsem Goričanke lahko unovčili številne izkušnje iz preteklosti in na njih zgradili učinkovit dobrodelni sistem za pomoč vojakom in njihovim družinam.⁶ Delovanje v okviru Rdečega križa v času prve svetovne vojne lahko razdelimo na tri glavne dele: zbiranje sredstev, pripravo dobrodelnih dogodkov in izdelovanje različnih predmetov za vojake na fronti. V obravnavanem območju znotraj dobrodelnih organizacij ne moremo mimo določenih posebnosti. Za narodnostno mešane dežele, kot so na primer Goriška in Gradiška, Kranjska ter Trst, je prišlo do delitev organizacij, ki so jih pogojevali narodnostni spori med Italijani (Furlani), Nemci in Slovenci ter so bile značilne že pred vojno (narodnoobrambne, športne, gospodarske, kulturne organizacije in društva). To je bilo na Goriškem še posebej izrazito in značilno v glavnem mestu dežele – Gorici, kjer so narodnosti sobivale in se dnevno srečevale. Predvsem Furlanom in Slovencem, ki so predstavljali večino v deželi, je uspelo razviti gostoto mrežo organizacij in društev, ki so zajemale vsa področja, mobilizirale nacionalne skupine in si poskušale pridobiti vodilno vlogo predvsem na narodnostno mešanih področjih.⁷

Pozivi k vključitvi v Rdeči križ so se tako drugod po državi kot na Goriškem pričeli že takoj po razglasitvi vojnega stanja, konec julija 1914. Slovensko časopisje, tudi *Soča*, je priložilo razglas centralnega avstrijskega društva Rdečega križa, ki je pozvalo k pomoči vojakom. »V Avstriji so možki in ženske vedno s plemenito požrtvovalnostjo spolnjevali to sveto dolžnost. Zato kličemo vsem, ki so dobrega srca: Pomagajte našim vojakom! Pošiljajte denar, obvezila, živila krepčila! Da pa to delo usmiljenja, h kateremu, naj vsakdo pripomore, doseže svoj namen, je treba jednotne in velike akcije. Kajti vsako cepljenje moči slabi-kakor v vojski, tako tudi pri delih usmiljenja.«⁸ *Edinost* je 1. avgusta 1914 Goričane pozvala, naj ustanovijo »odbor za podpiranje rodbin v poklicanih«. ⁹ Istočasno s pozivi v časopisju so pričeli

¹ Daniel, *The War*, str. 25–26. V Nemčiji se je mesečni prihodek delavskih družin ponekod že ob začetku vojne zmanjšal za več kot 75 %.

² ACAG, Serie Arcivescovi, Sottoserie Sedej 10/2, d. 371c: »Družine vojakov, ki so nastopili službo, prejemajo, ako so potrebne, seveda podporo iz državnih sredstev na podstavi zakona z dne 26. decembra 1912, D. Z. L. št. 237. Vendar ne bo vselej popolnoma zadostoval iznos, ki v tem primeru pripada družinam. V mnogih slučajih bo zaželjena pomoč iz sredstev, ki jih prebivalstvo v ta namen prostovoljno stavlja na razpolago.«

³ Grayzel, *Women*, str. 10.

⁴ Primer: Steinbach, *Women*, str. 51–60; za Kranjsko: Selišnik, *The Ladies*, str. 64–89.

⁵ Darrow, *French women*, str. 78–79.

⁶ Več o ženskih dobrodelnih društvih na Goriškem pred prvo svetovno vojno glej Šatej, *Žensko delovanje*, str. 37–42.

⁷ Marušič, *Pregled*, str. 163–192.

⁸ *Soča*, 1. 8. 1914, št. 55.

⁹ *Edinost*, 1. 8. 1914, št. 182.

z oblikovanjem slovenskega odseka Rdečega križa za Goriško, ki je bil formalno ustanovljen 3. avgusta 1914 v Gorici. Pobudo zanj je dalo več pomembnih goriških osebnosti – predsednik in glavni koordinator je postal profesor bogoslovja dr. Josip Srebrnič, poleg njega pa so bili med glavnimi promotorji še ravnatelj slovenskega moškega učiteljskega Viktor Bežek, državni in deželni poslanec Josip Fon, gimnazijski profesor Andrej Ipavec, stolni vikar Ignacij Kobal, tovarnar Jernej Kopač in odvetnik Ivo Novak. Na prebivalstvo so apelirali z besedami: »Z združenimi močmi! na vsa plemenita srca, na občine, društva in denarne zavode, da se velikodušno odzovejo in pošljejo podpisane darove v pomoč ranjenim vojakom. Kolikor bode morda tudi naših dragih med njimi! Vsi za enega, eden za vse!¹⁰ Oba osrednja časopisa goriških Slovencev (*Soča*, *Novi čas*) sta složno pozvala k čim večji udeležbi in nabiranju sredstev za Rdeči križ. V prvi vrsti so bili to duhovniki in javne osebnosti, ki bi s svojim zgledom navdušile še preostalo prebivalstvo ne glede na narodnost ali družbeni stan. »Po celi Avstriji se kaže čudovita požrtvovalnost. Vsi se čutijo iste družine. Vsi za enega, eden za vse, to geslo deluje mogočno drugod, naj deluje mogočno tudi pri nas. Vsak naj da kolikor more. Tudi mali darovi so dobrodošli.«¹¹ Pristop k društvu so označevali kot domoljubno dejanje in poudarjali njegov pomen za »armado, posebno pa za one, ki iz ljubezni do domovine morajo krvaveti in trpeti.«¹² Pozivi so padli na plodna tla.¹³ Pri organiziranju in povezovanju so imele veliko vlogo politične in cerkvene oblasti, šole, podjetja in različne organizacije oziroma društva. Slednja so se primarno udejstvovala v kulturni, politični ali narodnoobrambni sferi, a so v tem času v skladu s pozivi k dobrodelni dejavnosti, ki so jo razumela kot domoljubno, prilagodila svoj delokrog in množično sodelovala v tovrstnih akcijah. V zbiranje sredstev so se vključile vse starostne skupine – od šolske mladine do starejših – obeh spolov in vseh družbenih slojev. *Novi čas* je avgusta 1914 poslal poziv bralcem: »Iskreno priporočamo vsem, posebno č. gg. duhovnikom, občinskim predstojnikom in vsem vplivnim osebam, da se z vso vnemo zavzamejo za nabiranje darov na korist ranjenim in bolnim vojakom.«¹⁴ Članki so izpostavljali sodelovanje narodov znotraj monarhije in vseh družbenih slojev, kar je ustvarjalo občutek povezanosti in složnosti v času vojne.¹⁵ V vseh pozivih se pojavljajo

besede kot »požrtvovalnost«, »dolžnost«, »patriotičnost« in »združene moči«, ki so pri prebivalstvu vzbujale domoljubna čustva. Ljudje so dobili občutek, da lahko s svojim prispevkom tudi od doma pripomorejo k uspehu države v vojni in pomoči potrebnim sodržavljanom. Časopisje je bralce še dodatno spodbujalo z različnimi primeri, ki so večinoma vključevali ženske. »Ljubezen do lastnih sinov in do onih, ki za domovino prelivajo kri, je ustvarjala taka dejanja požrtvovalnosti. So večinoma le ubogi in revni, ki so darove spravljali skupaj. Mnogi izmed teh so dajali ne le, kar so mogli, ampak sploh, kar so imeli, kakor ona ženica v neki vasi goriške okolice, ki je dala zadnji 2 kroni, ki jih je imela, češ: 'Bode že Bog tako naredil, da se najdejo drugod usmiljeni ljudje, ki se zavzamejo za mojega sina, če bo ranjen.'«¹⁶

Čeprav je bil odsek ustanovljen v okviru katoliškega političnega tabora, so ga podprli tudi goriški liberalci. S skupno akcijo so Slovenci na Goriškem vsaj začasno potisnili politična in strankarska nesoglasja v ozadje ter se tudi z delovanjem slovenskega skupnega in kasneje ženskega odseka uspeli povezati v enotno organizacijo. Odbor je imel na Goriškem tri slovenske odseke, poleg goriškega še v Tolminu in Sežani, ki jim je do oktobra 1914 po poročanju časopisja uspelo zbrati okoli 30.000 kron. Sredstva so razdelili na dva dela – večino so oddali Rdečemu križu, manjši delež pa so namenili Slovenskemu odseku »deželnega pomožnega društva za Rdeči križ za rodbine vpoklicanih«, ki je zbiral enkratne podpore za družine vpoklicanih vojakov.¹⁷ Od sredine avgusta 1914 je deloval v sodelovanju z okrajnim vojno-pomožnim odborom, ki je prek deželnega glavarstva koordiniral razdeljevanje tovrstnih podpor. Državna oblast se je v pomoč vojakom na področju dobrodelnosti aktivno vključila s pozivi k darovanju ter z izdajanjem različnih razglednic, fotografij in predmetov z domoljubno vsebino, ki so imeli poleg dobrodelne tudi propagandno vlogo. Vojno-pomožni urad notranjega ministrstva je dal v prodajo različne razglednice, podobe cesarja, križce, medaljone, zastave, znamke, koledarje, rože, vžigalice in »patriotične kokarde«.¹⁸ Slednje je celo patentiral, da ne bi prišlo do prodaje ponaredkov in okoriščanja.¹⁹ Apeliral je tudi na šole, da bi učenci kupovali te predmete. Poleg tega je oblast z objavami v časopisju in razglasi prebivalstvo spodbujala, naj se aktivno udeleži dobrodelnih akcij, ter že ob pričetku vojne pozvala k oblikovanju vojnih dobrodelnih zavodov v okviru Rdečega križa. Cesarsko-kraljevo okrajno glavarstvo se je na prebivalce dežele obrnilo s pozivom avgusta 1914. Za slovenski del dežele se je pod razglas podpisal namestnik Anton Rebek. »Kakor naši vojaki izvršujejo svojo dolžnost na bojišču, tako moramo mi, ki ostanemo doma in ki nismo po-

¹⁰ *Soča*, 4. 8. 1914, št. 56.

¹¹ *Novi čas*, 6. 8. 1914, št. 32.

¹² *Novi čas*, 27. 8. 1914, št. 35.

¹³ Kobe-Arzenšek, *Pregled*, str. 60. Pri Deželnem in ženskem pomožnem društvu Rdečega križa za Kranjsko se je članstvo glede na začetek vojne do konca leta 1914 povečalo s 734 na 2525.

¹⁴ *Novi čas*, 6. 8. 1914, št. 32.

¹⁵ *Soča*, 14. 8. 1914, št. 58. »Veliko navdušenje za vojno in velika domoljubna požrtvovalnost v Avstriji se kaže najlepše v darovih za 'Rdeči križ' in rodbine vpoklicanih. Od vseh strani, iz vseh mest prihajajo darovi, vsi sloji, vsi narodi tekmujejo v požrtvovalnosti.«

¹⁶ *Novi čas*, 1. 10. 1914, št. 40.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ *Soča*, 16. 10. 1914, št. 67.

¹⁹ Sedmak, *Ob vznosu*, str. 13.

Primer razglednice z domoljubno vsebino, ki jih je izdajal vojno-pomožni urad (Zbirka razglednic Goriškega muzeja).

klicani, da v boju za cesarja in državo tvegamo svoje življenje, izpolniti resno in neogibno dolžnost, namreč da varujemo doma ostale družine, ki so izgubile svoje branitelje, nadloge in bede, ter s tem olajšamo hrabrim vojakom skrb za obstoj njihovih dragih, ki so jih pustili v domovini. Družine vojakov, ki so nastopili službo, prejemajo, ako so potrebne, seveda podporo iz državnih sredstev. Ali vselej ne bo popolnoma zadostoval iznos, ki v tem oziru pripada družinam. V mnogih slučajih bo potrebna pomoč iz sredstev, ki jih prebivalstvo v ta namen prostovoljno stavlja na razpolago. Obračam se tedaj na izkušeno patrijotično mišljenje in na dobro srce prebivalstva, da po svoji moči stavi na razpolago sredstva za podpiranje družin vpoklicanih vojakov, spominjajoč se vzvišenega gesla našega ljubljene cesarja 'Z združenimi močmi'.²⁰ Čeprav je bilo vodstvo slovenskega odbora v rokah moških, so glavno delo na terenu pri zbiranju denarnih sredstev opravljale ženske, ki so predstavljale tudi pomemben delež darovalk.²¹

Zato ni nenavadno, da so kljub odsekom z moškimi vodstvom na karitativnem področju pobudo kmalu prevzele ženske. Vodilno vlogo so pri tem imele predvsem ženske srednjega in višjega sloja, ki so dobrodelno delo dojemale kot dolžnost in so za razliko od moških imele več predhodnih izkušenj. Ženske vseh v vojno udeleženih držav so se množič-

no odzvale na pozive po pomoči in oskrbi vojakov v okviru različnih organizacij, predvsem Rdečega križa. Podobnosti so razvidne tako v organiziranju delovanja kot sredstvih, ki so jih zbirali – oblačila, tobak, hrana –, pa naj je šlo za Avstro-Ogrsko, Združene države Amerike ali Novo Zelandijo.²² Na Dunaju je *Reichsorganisation der Hausfrauen* (Avstrijsko gospojno društvo) že 27. julija 1914 z apelom »Avstrijskim ženam« pozvala k dobrodelnemu organiziranju, kar pri drugih deželah ni ostalo spregledano.²³ Za to je poskrbelo časopisje, ki je novico o delovanju žensk na Dunaju na Slovenskem objavilo že dva dni kasneje.²⁴ Ženski odseki Rdečega križa za pomoč vojakom in

²² Grayzel, *Men and women at home*, str. 115.

²³ Hämmerle, *Heimat/Front*, str. 85–86.

²⁴ Primer: *Edinost*, 29. 7. 1914, št. 177. »Gospe Avstrije! Obžalovanja vredni dogodki so pogнали Avstrijo na vojno. Na gospeh je sedaj leželo, da stopijo s svojim delom, organizatoričnimi sposobnostmi in denarnimi sredstvi na pomoč, ker gre za domovino. V svesti si tega, da je dolžnost ženske, streči ranjencem in sprejeti okrevance v varstvo, skrbeti za otroke in stare starše v vojni se nabavljajočih in pomagati oblastim: zato prosim zveza avstrijskih gospojnih društev avstrijske gospe, ki so nam vedno stale zvesto na strani, da naj se organizirajo za službovanje v vojni. Priznamila društev in posameznih oseb naj se pošiljajo na naslov: Dunaj, III. Rochusgasse št. 7. Nadeli smo si za nalogo, posetiti centralna mesta, kamor bi se pridile pomožne sile. Gospe Avstrije, zberite se! Vaše delo velja najljubšemu, kar imate! Ker ne moremo preprečiti vojne, pa moremo pripomoči, da bo preprečena marsikatera bolest in marsikatera muka. Stojmo ob strani naših mož za Čast Avstrije!«

²⁰ *Novi čas*, 20. 8. 1914, št. 34.

²¹ *Soča*, 21. 8. 1914, št. 59.

družinam vpoklicanih so se z začetkom vojne pričeli hitro širiti po državi. Na Goriškem so se prve organizirale italijanske ženske goriškega meščanskega sloja pod vodstvom županove žene Argie Bombig. Odsek Gospejnega pomožnega društva Rdečega križa v Gorici je sredi avgusta 1914 odprl vrata v ulici Morelli, kjer je imela sedež tudi obrtno nadaljevalna šola.²⁵ Za glavni namen so si članice zadale oskrbovati vojake z oblačili. V šolski dvorani so pletle obleke ali dajale navodila tistim, ki so to želele početi doma.²⁶ V odsek so se gotovo vključile tudi slovenske ženske, prebivalstvo dežele pa ga je aktivno podprlo, na kar nakazuje obseg zbranih sredstev, objavljen v slovenskem časopisu.²⁷ Poleg zbiranja sredstev je odsek organiziral razdeljevanje brezplačnih obrokov hrane brezposelnim. Med oktobrom in decembrom 1914 so na primer članice razdelile 5460 porcij zelenjavne juhe.²⁸ Z delovanjem Gospejnega pomožnega odseka na Goriškem je povezana tudi prva žrtev vojne v Posočju. Grofica Lucy Christalnigg, pripadnica goriškega plemstva in aktivna članica Rdečega križa, se je 9. avgusta 1914 z avtomobilom vračala domov iz Celovca, kjer je prevzela reševalno vozilo za organizacijo. Na Goriškem je bilo ob državni cesti Predel–Gorica postavljenih več oboroženih straž. Te so nadzorovale obmejni prostor zaradi dezertirjev, ki so bežali v Italijo.²⁹ V primeru neupoštevanja navodil so imele ukaz streljati. V Srpenci je ena izmed straž hotela ustaviti tudi grofico, ki pa se na ukaz ni odzvala, zaradi česar je vojak sprožil orožje in grofico smrtno ranil.³⁰ Na mestu, kjer je umrla, so postavili spomenik, ki stoji še danes.

Slovenski ženski odsek Rdečega križa na Goriškem

Dober mesec kasneje po ustanovitvi ženskega odseka v Gorici je prišlo do odcepitve in oblikovanja slovenske ženske dobrodelne organizacije. 30. septembra 1914 je v okviru Slovenske krščansko-socialne zveze za Goriško v glavnem mestu dežele nastal poseben ženski odsek, ki je deloval v okviru Slovenskega odseka deželnega pomožnega društva Rdečega križa. Od oblasti je pridobil vsa pooblastila za sprejemanje in oddajanje donacij. Predsedstvo je prevzela Irma Fon, žena državnega in deželnega poslanca Josipa Fona, ob pomoči odbora, ki so ga sestavljale Josipina Berbuč, Gizela Kremžar, Marija

Kopač, Ida Pečenko in Anica Peršič. Službo svetovalca sta opravljala Josip Fon in dr. Josip Ličan.³¹ V oklicu ob ustanovitvi so med drugim zapisale: »Kakor drugod, so se tudi pri nas različne organizacije lotile tega požrtvovalnega dela, da bi posebno med svojimi ženskimi člani spravile skupaj za vojake kolikor mogoče mnogo zimskega perila. Podpisane zastopnice 'Slov. kršč. socialne zveze' se tem potom obračajo na vsa pridružena društva in njih članice po deželi, da prispevajo, s kolikor mogoče obilnimi sem spadajočimi darovi. Tudi drugo širšo javnost vabimo k sodelovanju pri tej plemeniti akciji. Goriške rodoljubkinje brez izjeme naj stopijo na plan in naj skrbijo, da se bomo goriške Slovenke tu res odlikovale. Tudi šole pod vodstvom svojih učiteljic lahko sodelujejo pri tem. Saj se drugod vse ure, določene za ročna dela in telovadbo, izrabljajo izključno za izdelovanje gorkega zimskega perila za vojake.«³² S približevanjem zime je postajalo vprašanje oblačil vse bolj pereče, predvsem zato, ker država ni bila pripravljena na dolgotrajno bojevanje. Glavni boji proti Rusiji so potekali globoko na vzhodu in v goratih predelih Karpatov, kjer so vremenske razmere pozimi terjale visok davek pri vojaki. Franc Arnejc je razmere v Galiciji novembra 1914 opisal z besedami: »Hud mraz pritiska in že pada sneg. Kar podnevi skopljejo, nam ponoči sneg zasuje. Hoditi moramo dobro uro in zjutraj ob šesti uri moramo že delati in zvečer do šeste ure. Strašansko piha veter in nosi sneg, da smo zvečer, ko gremo domov, takšni, kakor bi bili celi iz snega.«³³

Razlog za odcepitev v organizaciji je bila želja, da bi zbrana sredstva pošiljali neposredno slovenskim vojakom, še posebej tistim iz Goriške. Skupni odsek je namreč zbrano blago pošiljal na Dunaj, kjer so ga razposlali različnim vojaškim enotam, zato ni bilo znano, kam gredo donacije. Zgled je vodstvo slovenskega odseka videlo pri avstrijskih Nemcih, ki so donacije pošiljali neposredno nemškim enotam. Poleg tega bi z novim sistemom pošiljanja slovensko prebivalstvo dežele spodbudili, da bi se množičneje vključilo v zbiralno akcijo. To so izpostavili tudi v pozivu: »Domači slovenski 'nabiralnici' bodo ljudje bolj zaupali in bodo radi tega rajše žrtvovali, tako da bodo tudi naši vojaki več koristi imeli.«³⁴ Dodatno so k odcepitvi morda pripomogli še ravnanje goriških oblasti s Slovenci ob pričetku vojne in aretacije številnih slovenskih javnih osebnosti, predvsem liberalno usmerjenih. Oblasti so izvedle ukrepe varnostno-politične narave, s katerimi so iskale notranje sovražnike, srbofile, vohune itd. Tovrstni ukrepi so se posebno zaostriili na obmejnih področjih ter posebej prizadeli slovensko in hrvaško skupnost. Na Goriškem so aretirali okoli 60 Slovencev, med njimi tudi Andreja Gabrščka, Dinka Puca in Alojzija Gra-

²⁵ *Slovenski narod*, 13. 8. 1914, št. 187. Vzporedno z Goričankami so se sredi avgusta na podoben način pod vodstvom Franje Tavčar organizirale tudi »narodne dame« na Kranjskem.

²⁶ *Soča*, 14. 8. 1914, št. 58.

²⁷ Primer: *Soča*, 4. 9. 1914, št. 61.

²⁸ *Edinost*, 21. 1. 1915, št. 21.

²⁹ Svoljšak, Gorica, str. 83. Pred majem 1915 je iz Goriške v Italijo odšlo okoli 7000 ljudi, tudi večje število vojaških obveznikov, ki so mejo prečkali nelegalno.

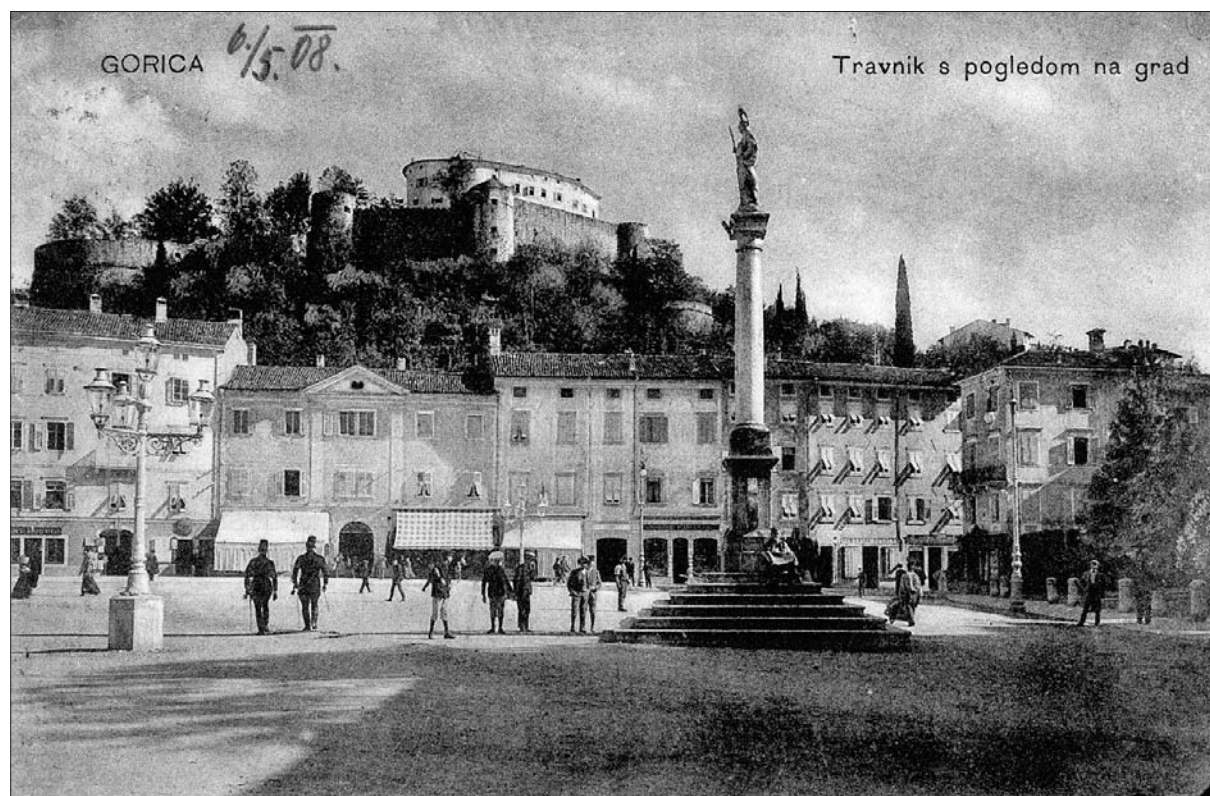
³⁰ *Edinost*, 11. 8. 1914, št. 192. O njeni smrti je poročalo več slovenskih, italijanskih in nemških časopisov v državi.

³¹ *Novi čas*, 1. 10. 1914, št. 40.

³² Prav tam.

³³ Arnejc, *Od Dnestra*, str. 19.

³⁴ PANG 62, Občina Tolmin, t. e. 6, d. 55.

Gorica pred prvo svetovno vojno (PANG 667 – Zbirka razglednic krajev, Gorica 1281).

dnika.³⁵ V tem času ukrepi niso prizadeli avstrijskih državljanov italijanske narodnosti in Italijanov, živčih v monarhiji, ker Avstro-Ogrska ni želela tvegati diplomatskega spora z zahodno sosedo.³⁶ Za razliko od osrednjega slovenskega odbora se je ženski bolj kot na zbiranje denarja osredotočil na izdelavo in zbiranje materialnih dobrin, pri čemer je posnemal italijanske sodeželanke.

Organizacijska struktura

Organiziranost zbiranja sredstev se med vojskujočimi državami v večini elementov ni razlikovala. Ob pričetku vojne so bili po večjih mestih organizirani ženski odbori, ki so v več primerih izhajali iz različnih predvojnih dobrodelnih društev, v katerih so imele vodilno vlogo predstavnice višjega sloja. Iz središč so se zbirne akcije hitro razširile v bližnjo in daljno okolico, pri čemer so glavno vlogo igrali mediji, predvsem časopisi, podružnice društev in različne institucije (občine, državna oblast, šole, Cerkev). Na Goriškem je odbor iz glavnega mesta dežele koordiniral zbiranje sredstev ter skrbel za nabavo materiala in prevoz donacij. Poleg rednega srečevanja v svojih prostorih in zbiranja sredstev je ženski odsek organiziral več posebnih dogodkov, ki jih je povezoval z

državnimi ali cerkvenimi prazniki, kar je še poudarjalo domoljubje in gotovo pripomoglo k višji udeležbi. Članstvo odbora, njegov delokrog in prirejanje dogodkov je bilo večinoma omejeno na Gorico in bližnjo okolico. Zaradi tega se je pri širšem delovanju in dosegu manjših, oddaljenejših krajev odbor naslonil na različne institucije in podružnice. V večini primerov so delovale pod okriljem župnijskih in občinskih uradov, šol ali društev pod vodstvom duhovnikov ali učiteljic. Odsek je bil del Slovenske krščansko-socialne zveze, ki je bila pred vojno največja društvena organizacija v deželi. Na Goriškem je združevala več kot 100 društev in svojo mrežo razširila v večino goriških občin, ki jih je lahko aktivno vključevala v dobrodelno dejavnost.³⁷ Njen katoliški predznak in povezave s cerkveno organizacijo so ji omogočale vključevanje duhovnikov, nun, cerkvenih društev, predvsem Marijinih družb, ki so bile podobno kot preostala društva razširjene po številnih župnijah dežele, in cerkvenih bratovščin (npr. ženski tretji red svetega Franciška). Župniki so med mašami ozna- njali državne odredbe in ukaze ter pozivali vernike k zbiranju sredstev za Rdeči križ.³⁸ Množično so se

³⁵ Svoljšak, Gorica, str. 82.

³⁶ Prav tam, str. 82–83.

³⁷ Več o Slovenski krščansko-socialni zvezi glej: Erjavec, *Zgodovina*, str. 312–317.

³⁸ Sedmak, *Ob vznožju*, str. 18. Solkanski župnik Jakob Rejec je 4. oktobra 1914 v cerkvi obvestil vernike: »Danes bodo nekatera dekleta hodila pobirati po občini milodare za vojake. /.../ Vse to lahko razvidite iz lepakov, ki so pribiti po občini. Vsakdo naj da,

odzvale tudi goriške uršulinke in sestre zavoda Notre Dame, ki so v samostanih šivale in odseku oddale več sto kompletov oblačil. Večje število društev je v času vojne omejilo svoje delovanje ali ga preusmerilo na dobrodelnost, ki so jo izvajala v okviru Rdečega križa. Cesarsko-kraljevo namestništvo v Trstu je namreč po navodilu notranjega ministrstva že 8. avgusta 1914 razglasilo: »*Ne kratač najintenzivnejše pospešitve delovanja Rdečega križa, naj se ustanovijo deželne in mestne organizacije, ki naj pod nadzorstvom nabirajo sredstva v omenjeno svrho.*«³⁹ Odsvetovano ali celo prepovedano jim je bilo prirejati dogodke, če ti niso imeli dobrodelne note.⁴⁰ Poleg katoliških društev se je na področje dobrodelnosti usmerila tudi narodno-obrambna liberalna družba sv. Cirila in Metoda, ki je v začetku avgusta vse člane in članice pozvala k darovanju in organiziranju prireditve za Rdeči križ.⁴¹ Organizacija je imela številčno dobro organizirano članstvo, široko razvejano mrežo podružnic po celotni deželi in veliko izkušenj z zbiranjem sredstev, ki so jih pred vojno namenjali predvsem za gradnjo šol in podporo slovenskemu šolstvu na obmejnem področju. Pri tem so imele pomembno vlogo članice ženskih podružnic. Društva so oddajala svoje prostore za prirejanje dogodkov ali jih sama organizirala. Prostori so velikokrat služili srečevanju, zbiranju in skupni izdelavi predmetov za Rdeči križ. Tako so se v Šturjah tamkajšnja dekleta pod nadzorstvom učiteljice Justi Kmet trikrat na teden zbiral v društveni dvorani, kjer so izdelovala različne potrebščine za vojake.⁴² Posebno vlogo pri zbiranju sta imela še celoten šolski sistem in slovensko časopisje, ki sta vplivala na množično udeležbo vseh družbenih in starostnih skupin po deželi. Šole so tako v Gorici kot v manjših naseljih in vaseh del izobraževalnega programa popolnoma podredile zahtevam časa. Pouk je bil prepleten z branjem, petjem in učenjem o domoljubnih dogodkih, cesarski družini in vojski. Ravnateljstvo slovenske državne gimnazije v Gorici je že 8. avgusta 1914 poslalo poziv dijakom, naj podprejo Rdeči križ z zbiranjem denarnih sredstev in predmetov.⁴³ Podobni pozivi so kasneje prišli tudi od vojnega ministrstva, ki je priporočilo pletenje zimskih oblek.⁴⁴ Pri dekletih vseh starosti so predmet »*ročna dela*« v večini primerov namenjali delovanju za Rdeči križ, delo pa je bilo organizirano tako, da je vsak razred izdeloval

različne predmete.⁴⁵ Ob tem so se šole aktivno povezale z lokalnimi upravnimi zastopstvi, društvi, zavodi, trgovci, obrtniki in posamezniki, ki so jim zagotavljali in nabavljali material za izdelavo predmetov. Časopisje je objavljalo sezname darovalcev, pozive in članke s propagandno noto.⁴⁶ Na ta način so apelirali na prebivalce dežele, naj darujejo. Iz seznamov je bilo razvidno, kdo vse je daroval in koliko. Vsak darovalec je tako dobil dokaz o svoji požrtvovalnosti in domoljubju, s katerim se je lahko pohvalil. Število donacij in aktivnost so med seboj v časopisnih člankih lahko primerjale tudi občine, župnije in društva. S tem se je ustvarjalo rivalstvo, kdo bo daroval več. *Novi čas* je oktobra 1914 zapisal: »*Z veliko ljubeznijo se odzivajo naši ljudje v deželi in mestu vabilom, naj dajo kaj za naše vojake. Občine in posamezniki tekmujejo.*«⁴⁷ Gledališča in kinodvorane so del denarja od vstopnic namenjale organizaciji, pomemben delež pa so prispevali tudi obrtniki, trgovci in industrijski obrati. Zaradi tako široke podpore, medijske pokritosti in propagandnih akcij organizacija Rdečega križa ni imela večjih težav pri zbiranju sredstev, saj se je goriško prebivalstvo že od samega začetka množično odzivalo in jo podpiralo po svojih močeh.

Zbiranje sredstev in razdeljevanje pomoči

Sredstva so zbirali na več načinov. Za razliko od osrednjega slovenskega odbora, ki je zbiral povečini denar, so se ženske osredotočile na nabiranje in pletenje oblačil ter oddajanje manjših, a uporabnih predmetov, ki bi prišli vojakom prav na fronti ali v bolnišnicah. S približevanjem zime so pričele oblasti, Rdeči križ in časopisje ljudi pozivati, naj poleg denarja pomagajo tudi z oblačili, ki jih je v vojski primanjkovalo. Za to so angažirali predvsem ženske in dekleta. Vojnooskrbovalni urad na Dunaju je izdal okrožnico z navodili glede velikosti in materiala oblek, ki so jih ženske izdelovale.⁴⁸ Poleg oblačil so prosili še za ure, žepne nože, svinčnike, svetilke, sveče, cigarete, tobak, vžigalice, konzerve, prepečenec in čokolado.⁴⁹ V jesenskih in zimskih mesecih

kar more. Ko bo šel voz po ulicah in cestah, kar vsak naj prinese k vozu, kar more, da bo šlo prej spod rok.»

³⁹ *Soča*, 28. 8. 1914, št. 60.

⁴⁰ *Edinost*, 9. 1. 1915, št. 9. Časopisje se je na prireditve, ki niso vključevale dobrodelnosti, odzivalo negativno: »*Sicer pa povemo tudi kar naravnost, da prav dosti človeškega ni v tistih, ki preplešavajo teden za tednom cele popoldneve in večere, ko njihovi očetje, bratje, prijatelji in znanci, ki tisoči našega naroda umirajo po raznih bojiščih!*«

⁴¹ *Soča*, 8. 8. 1914, št. 57.

⁴² *Novi čas*, 5. 11. 1914, št. 45.

⁴³ *Soča*, 8. 8. 1914, št. 57.

⁴⁴ *Novi čas*, 12. 11. 1914, št. 46.

⁴⁵ PANG 404, Šestrazredna dekliska ljudska šola društva Šolski dom v Gorici, t. e. 1.

⁴⁶ *Novi čas*, 16. 10. 1914, št. 42. »*Pokažimo Slovenci in Slovenke, da je naš patriotizem res patriotizem dejanja. Slovenski odsek Rdečega križa ima tako lep uspeh. Tudi ta naš odsek, ki nabira za vojake na bojišču boče pokazati, da nam je mar delati in žrtvovati v blagor našim dragim na bojišču. Ne bomo prirejale razstav, da bi se videlo, kaj se je nabralo. Kar je gotovo se takoj pošilja. Naši vojaki trpe mraz zato se mudi! Hvala tisočera vsem, ki ste darovali, nabirali in delali! Bog bo Vaš plačnik.*«

⁴⁷ *Novi čas*, 8. 10. 1914, št. 41.

⁴⁸ *Novi čas*, 12. 11. 1914, št. 46. »*Cunje za noge naj bodo 42 x 45 cm, neobrobene iz mehkega, toplega blaga, če mogoče iz volne. — Sp. jopice naj imajo mesto gumbov trakove. Ovitki za trebuh naj bodo spredaj najmanj 30 cm široki, dolgi 1 m. Sp. hlače in srajce naj bodo le iz mehkega, toplega blaga. Tenko blago naj se pošilja v bolnice. Dalje so navodila za pletenje snežnih čepic, rokovic, kolenic, zapestnic, dokolenic.*«

⁴⁹ *Novi čas*, 3. 12. 1914, št. 49.

so tovrstne akcije organizirale vse v vojni udeležene države. Francoske ženske so na primer ustanovile različne dobrodelne organizacije, ki so delovale na lokalni in državni ravni. Od spomladi 1915 dalje se je zanje uveljavil izraz *marrianes de guerre* (vojne botre). Poleg različnih donacij so na fronto pošiljale spodbudna pisma, ki so služila propagandnim namenom in vplivala na moralo vojakov.⁵⁰ Tovrstna pisma so pošiljala vojakom tudi slovenska dekleta.⁵¹ Pooblaščenke trgovine so prodajale izdelke Rdečega križa in pridobljena sredstva namenjale organizaciji. Po krajih so na vidna mesta postavili nabiralnike, kamor so ljudje lahko prinašali donacije. Tak primer je bil nabiralnik za časopise, ki so ga postavili pred goriško bolnišnico Rdečega križa.⁵² Knjige in časopise različnih jezikov za ranjene vojake tujih narodnosti, ki so se zdravili v Gorici, ali goriške časopise za slovenske vojake, ki so se zdravili v bolnišnicah drugod po državi, so zbirali tudi otroci.⁵³ Po manjših, raztresenih naseljih v višje ležečih predelih, kjer zaradi slabih prometnih povezav ni bilo mogoče organizirati zbirnega centra, so posebej za to pooblaščenke osebe obiskovale hiše ali zaselke, kjer so jim prebivalci izročili donacije. Tako je bilo na primer v vaseh na Kambreškem, ki jih je obiskala Otilija Stanič.⁵⁴ V Šebreljah je to vlogo na poziv občine sprejelo deset deklet, ki jim je do novembra 1914 uspelo nabrati 223 kron ter večjo količino suhega sadja in perila.⁵⁵ Najpogostejše so bile nabirke po mestih in krajih na točno določene dneve. V Franciji je bil to na primer dan Bastije 14. junija, na Goriškem pa cesarjev god 4. oktobra ali obletnica njegovega prihoda na prestol 2. decembra.⁵⁶ Organizirali so tudi dlje trajajoče dogodke, kot na primer »*teden volne*«, ki je v avstrijskem delu monarhije potekal med 27. septembrom in 2. oktobrom 1915.⁵⁷ Članice odbora na Goriškem so na predvečer cesarjevega godu 3. oktobra 1914 »*hodile od hiše do hiše*« in nabirale predvsem perilo, cigarete, tobak, vojne dopisnice, čaj, sladkor in konzervirano sadje.⁵⁸ Akcija je pri goriškem prebivalstvu doživela velik odmev. »*Ko so trkale na predan cesarjevega godu požrtvovalne gospodične in gospe na vrata bogatih in revnih, da prosijo za rojake darove, tedaj je prevze-*

la naša srca ljubezen do onih, ki ubogi in revni nimajo drugega ko svoje dobro srce. Videli smo tedaj prizore, ki nam ne zginejo zlepa iz spomina, videli požrtvovalnost in sočustvovanje z vojaki, ki mora ganiti vsakogar.»⁵⁹ Dobrodelne dejavnosti niso povezali le z državnimi, temveč tudi s cerkvenimi prazniki. Največja dobrodelna akcija na Goriškem je leta 1914, podobno kot drugod po državi, potekala v času božično-novoletnih praznikov. Kljub vojnemu času je bilo pomembno ohraniti praznično vzdušje med vojaki na fronti in v bolnišnicah, za kar je v veliki meri poskrbelo civilno prebivalstvo z darovanjem Rdečemu križu. Na Goriškem so se priprave na božičnico pričele že globoko v novembru, saj je bilo treba poleg samega nabiranja pravočasno organizirati še prevoz darovanih predmetov do vojakov na bojiščih. Do sredine decembra so na fronto poslali oblačila za 560 vojakov. Poleg oblačil so zanje zbrali med drugim še več kot tona suhega sadja in pol tone krompirja, 234 steklenic alkoholnih pijač in 866 paketov tobaka.⁶⁰ Zbrane donacije so do vojakov prišle z vlaki v posebnih vagonih. Vojaki so se odzvali s številnimi zahvalami, ki so jih objavili tudi goriški časopisi.⁶¹ Ob božičnici pa članice niso le nabirale donacij za vojake na fronti, ampak so v goriški bolnišnici organizirale tudi slovesno prireditve za ranjence in zbrale večje število različnih predmetov zanje (tobak, denarnice, časopise, čokolado, vino).⁶² Manjše dobrodelne prireditve v času božiča so pripravili tudi v številnih krajih po deželi. Poleg organiziranih nabirk so družine in posamezniki vojakom tudi sami pošiljali pakete, ki so olajšali njihovo življenje na fronti, v zaledju ali bolnišnicah. Iz priloge na koncu je razvidno, da so bili poleg oblačil najpogostejše donacije rjuhe, krompir, cigarete in dopisnice. O prizadevanju učenk in učencev veliko pove več kot 13.000 izdelanih parov papirnatih podplatov in več sto copat, ki predstavljajo največji del darov. Poleg oblačil in prehrane je bila pomembna še verska oskrba, na kar nakazujejo številne poslane svetinje, podobice svetnikov, rožni venci in molitveniki. Prav tako pomembne so bile slovenske knjige, katerih na vzvodu in jugu države, kjer je potekala fronta, ni bilo mogoče dobiti. Hrano, ki je ni bilo mogoče poslati na fronto, so prodali in izkupiček porabili za nakup volne. Odsek pa je na svoj naslov prejemal tudi nekatere nenavadne oziroma posebne donacije. Profesor na ženskem učiteljskišči, akademski slikar Anton Gvaziz, je na primer daroval del svoje umetniške zbirke v

⁵⁰ Darrow, *French women*, str. 73–83.

⁵¹ Zupančič, *Dnevnik 1914–1918*, str. 11. »Dobil božična darila iz Tržiča. Gdč. Lori Lončar piše: 'Hajduk! Ne boj se! Jaz sem mlada – hei paševa. Imam te rada.'«

⁵² *Novi čas*, 17. 12. 1914, št. 51.

⁵³ PANG 404, Šestrazredna dekliška ljudska šola društva Šolski dom v Gorici, t. e. 1, a. e. 1, neoštevilčen dokument.

⁵⁴ *Novi čas*, 29. 10. 1914, št. 44.

⁵⁵ *Novi čas*, 5. 11. 1914, št. 45.

⁵⁶ *Novi čas*, 19. 11. 1914, št. 47. »*Pomemben je vedno bil za vsakega Avstrijca – 2. december, a letos tem bolj, ker se zbirajo tesno okoli slavnega prestola našega sivolasega vladarja vsi avstrijski narodi – brez razlike, – da branjijo prestol in ljubljeno domovino pred navalom sovražnikov.*«

⁵⁷ Hämmerle, *Heimat/Front*, str. 130–131. Na Štajerskem so z akcijo zbrali več kot 125 ton volne.

⁵⁸ *Soča*, 2. 10. 1914, št. 65.

⁵⁹ *Soča*, 9. 10. 1914, št. 66.

⁶⁰ *Soča*, 11. 12. 1914, št. 51.

⁶¹ *Soča*, 11. 12. 1914, št. 75. »*Bratje in sestre Rdečega križa v Gorici! Mi slovenski ranjenci v bolnici v Poroszlo na Ogrskem, se Vam prav lepo zabvaljujemo za knjige in časopise, ki ste nam jih poslali in s katerimi si krajšamo čas. V bolnici so same ogrske knjige, ki jih pa prav nič ne razumemo. Zato prosimo, da nam še v naprej pošiljate knjige in časopise. Prav lepe pozdrave od hvalnih ranjencev!*«

⁶² *Novi čas*, 19. 11. 1914, št. 47.

Slovenske deklice, gospodične in gospe na Grahovem ob Bači pod nadzorstvom ge. Marice Perinove, pletejo zimsko spodnjo obleko za naše vojake.

Fotografija učenk iz Grahovega ob Bači, ki pletejo oblačila za vojake (Tedenske slike, 4. 11. 1914, št. 13).

vrednosti 5000 kron.⁶³ Henrijeta Šantel je gospejni pomožni podružnici Rdečega križa v Sežani podarila eno svojih slik za nakup razglednic.⁶⁴

Zbiranje sredstev, pletenje oblek in izdelovanje predmetov za vojake so učinkovito izkoristili goriški trgovci, ki so dobrodelnost povezali s svojo dejavnostjo. V časopisju so se pojavili oglasi, kot na primer trdke Pregrad in Černetič »*Posiljajte našim vojakom dobro zimsko perilo*«, ki je kupcem ponujala 5-odstotni popust pri nakupih blaga in oblačil ter celo možnost brezplačne priprave posebnih paketov, ki ustrezajo predpisom vojaške pošte.⁶⁵ Ponekod so se pojavljale tudi zlorabe. Trgovci so odkupovali rabljena oblačila in obutev ter jih prodajali kupcem ali organizacijam po višji ceni.⁶⁶ Pri zbiranju sredstev so se pojavljali tudi primeri kaznivih dejanj, ko so se nekateri posamezniki poskušali okoristiti na račun Rdečega križa. Posebej izpostavljena je bila zloraba in ponarejanje insignij Rdečega križa, s katerimi so se posamezniki identificirali pri zbiranju in pri prebivalstvu nabirali sredstva. Septembra 1914 sta *Soča* in *Novi čas* poročala o trgovinah, ki so izobešale znake Rdečega križa v reklamne namene, in sicer pod pretvezo, da je del dobička namenjen organizaciji, da bi s tem povečale prodajo. Značke so nosili tudi posamezniki, ki so se izdajali za člane organizacije in na ta način kradli darovalcem.⁶⁷ C. kr. okrajno namestništvo je konec

tega meseca poostriilo nadzor in prek policijskega oddelka strožje sankcioniralo vse zlorabe. Določili so točno obliko insignije, ki jo je moralo izdati in dovoliti predsedstvo Rdečega križa. Ob opravljanju dela je bilo treba poleg insignije vedno imeti pri sebi še poseben veljaven dokument, kar so redno pregledovali za to potrjeni člani organizacije.⁶⁸

Društvo srebrnega križa

Na tem mestu je treba omeniti še C. kr. društvo srebrnega križa s sedežem na Dunaju, ki je delovalo v okviru vojne pomožne pisarne c. kr. ministrstva za notranje zadeve in je od pričetka vojne zbiralo zlato in srebrne predmete, predvsem poročne prstane, uhane in zapestnice.⁶⁹ Zbrane predmete so stopili in skovali denar, ki ga je društvo uporabilo za podporo vojakom in pomoči potrebnim družinam. V zameno za oddane predmete so darovalci in darovalke prejeli železne prstane z napisom »*Gold gab ich für Eisen*« (Zlato sem dal(a) za železo). Društvo se je usmerilo predvsem na ženske višjega sloja, ki so v večji meri razpolagale s primernim nakitom za oddajo. Mesec dni po pričetku spopadov je na pobudo baronice Marije Gemmingen v prostorih trgovske in obrtne zbornice (Via Morelli 36) zaživela goriška podružnica.⁷⁰ Bila je v neposredni bližini odseka Gospejnega

⁶³ *Novi čas*, 27. 8. 1914, št. 35.

⁶⁴ *Edinost*, 2. 5. 1915, št. 121.

⁶⁵ *Novi čas*, 1. 10. 1914, št. 40.

⁶⁶ Chickering, *The Great War*, str. 190.

⁶⁷ *Soča*, 18. 9. 1914, št. 63; *Novi čas*, 24. 9. 1914, št. 39.

⁶⁸ ASGO, Capitanatto distrettuale di Gorizia, b. 29, f. 169, d. 224.

⁶⁹ *Soča*, 13. 11. 1914, št. 71.

⁷⁰ *Novi čas*, 3. 9. 1914, št. 36.

pomožnega društva Rdečega križa. Propaganda je trkala na domoljubna čustva ter opozarjala na neprimernost nošnje bogatega nakita v času vojne in na pomen prispevka za vojne namene.⁷¹ Prvo zalogo železnih prstanov je podružnica prejela konec septembra 1914 in takoj pričela z menjavo. Podobno kot druga dobrodelna društva je objavljala imena darovalcev in darovalk v lokalnem časopisju. Iz seznamov je razvidno, da je bilo med tistimi, ki so darovali nakit, večina žensk, odzvali pa so se predvsem pripadniki in pripadnice višjih družbenih slojev. Odziv je bil po poročanju podružnice nad pričakovanji. Že prvi seznam, objavljen 9. oktobra 1914, je med darovalci naštel 94 posameznikov in posameznic ter šolske sestre Notre Dame. Pri posameznikih je bilo v 85 primerih navedeno ime, pri čemer je bilo žensk 55, moških pa 30.⁷² Članke s seznamami darovalcev in darovalk so v časopisju objavljali le do decembra 1914, kar morda nakazuje na hiter upad oddanih predmetov zaradi trajanja vojne in vse večjega pomanjkanja osnovnih življenjskih dobrin. V kasnejših mesecih so ponekod po državi organizirali tudi akcije za zbiranje preostalih kovin (baker, medenina, svinec, aluminij), kar je na Kranjskem nabirala šolska mladina s posebnimi izkaznicami.⁷³ Za Goriško se tovrstne akcije v pregledanih virih ne omenjajo.

Zaton karitativnega delovanja

Z božičnico leta 1914 je darovanje doseglo vrhunec. Po novem letu se je število darovalcev vsaj na podlagi pregleda seznamov donacij, objavljenih v časopisih, precej zmanjšalo. Seznammi so vse bolj skopi in krajši, pojavlja se vse manj darovalcev. Poleg tega se vse pogostejše ponovno pojavljajo pozivi in prošnje k darovanju. Na to je vplivalo več dejavnikov. Januarja 1915 je prišlo do notranjih trenj pri ženskem odboru, ki naj bi skoraj pripeljala do prenehanja delovanja, in očitne razcepitve znotraj odseka.⁷⁴ Posledica je bilo oblikovanje nove zbirne organizacije z imenom Nabiralnica naravnih daril c. in kr. vojnooskrbovalnega urada, ki je imela podporo liberalnega političnega tabora. Na to nakazujejo objave in pozivi v liberalnih časopisih *Edinost* in *Soča*. Njen delokrog se ni veliko razlikoval od Slovenskega ženskega odseka Rdečega križa, na kar je ta opozoril v razglasu, poslanem goriškim občinam. Na ustanovitev se je 14. januarja 1915

odzval negativno. »V naše največje začudenje in kakor mi sodimo brez vsake potrebe se je te dni ustanovila v Gorici druga 'nabiralnica naravnih daril', ki pravkar razpošilja po deželi poziv za prispevke. /.../ Ni naša naloga raziskovati, iz kakšnih namenov se je ta nova 'nabiralnica' porodila; mi tudi ne moremo in nečemo nikomur zabraniti, da svoje moči posveti za dobrobit vojakov, toda prisiljeni smo to-le pribiti: Vojska traja že pet mesecev, najnovejša 'nabiralnica naravnih daril' se je ustanovila še le sedaj!«⁷⁵ Razcepitev in spori so morda negativno vplivali na zbiranje sredstev, saj je s tem prišlo do delitve tudi pri podpornih organizacijah, društvi in šolah. Do ustanovitve so bili kritični tudi pri časopisu *Novi čas*, kjer so zapisali: »Prejeli smo v objavo nek poziv za nabiralnico naravnih daril c. in kr. vojnooskrbovalnega urada, ki se je te dni ustanovila. – Z ozirom na to, da že obstoja za slovenski del dežele slovenska nabiralnica, ki je že mnogo storila za naše vojaške, in bi mogel ta poziv povzročiti le nepotrebna nespozumljenja in cepljenje dela, smatramo za umestno, da ne priobčimo poslanega nam poziva.«⁷⁶ Dodatno je k zmanjšanju donacij pripomoglo spoznanje, da vojna ne bo kratkotrajna, kot so napovedovali ob pričetku spopadov. Izginilo je začetno navdušenje, saj so tako vojaki kot civilisti spoznali vse razsežnosti vojne. Na Dunaju je po začetnem navdušenju, ko je decembra 1914 obleke v okviru »Frauenhilfsaktion in Kriege« šivalo in pletlo okoli 7000 žensk, njihovo število do januarja 1916 upadlo na 2784.⁷⁷ Še pomembnejši razlog pa je bilo večje in očitnejše pomanjkanje osnovnih življenjskih potrebščin, predvsem hrane. K temu sta zagotovo pripomogla vse večje pomanjkanje in racionalizacija, ki sta bila posledica vojne, celinske blokade, s katero je bila soočena Avstro-Ogrska, in pomanjkanja delovne sile v kmetijstvu, ki je z odhodom moških zelo trpelo. Prve drastične racionalizacije so se na Goriškem pojavile ob koncu leta 1914, v naslednjem letu pa skorajda ni minil teden, ko ne bi omejili uporabe ali podražili določenih surovin in prehrane. Če pogledamo cene nekaterih osnovnih življenjskih potrebščin, lahko vidimo, da so se v prvem letu vojne nekatere izredno zvišale. Država je, da bi preprečila špekulacije in nenadzorovano višanje cen, določila maksimalne cene za večino živil in vsakdanjih dobrin. Kmalu so bili ustanovljeni posebni aprovizacijski odseki, ki so skrbeli za preskrbo občin po deželah. Marca 1915 so tako v Nemčiji kot na Avstro-Ogrskem omejili dnevno porcijo kruha, ki je lahko vseboval le okoli 250 gramov moke.⁷⁸ Država je določala celo velikost kruha in njegove sestavine ter leta 1915 izdala posebne nakaznice, ki so omogočale njegov nakup. Brez njih do kruha ni bilo več mogoče priti.⁷⁹ Na Goriškem so nakaznice za moko uvedli

⁷¹ *Soča*, 13. 11. 1914, št. 71. »Oddajte torej tudi Vi, kar imate zlata, oddajte svoj nakit. Časi so resni in neumestni je zdaj vsak lišp, vsak blesk, vsaka lepota. Pokažite, da je Vaše srce zlato, darujte kar imate zlatega in dragocenega, kar imate svojega in zadovoljite se v železnem samozatajevanju z železnim prstanom. Poznejšim rodovom bo ta prstan oznanjeval, da je veliki Čas našel tudi velik in požrtvovalen narod.«

⁷² *Soča*, 9. 10. 1914, št. 66. Ponekod je bil delež žensk še višji, kot na primer v Kobaridu, kjer je bilo med darovalci kar 80 % žensk (*Soča*, 11. 12. 1914, št. 75).

⁷³ Eržen Podlipnik, *Dobrodelnost*, str. 65.

⁷⁴ PANG 62, Občina Tolmin, t. e. 6, d. 55.

⁷⁵ PANG 62, Občina Tolmin, t. e. 6, d. 55.

⁷⁶ *Novi čas*, 7. 1. 1915, št. 2.

⁷⁷ Hämmerle, *Heimat/Front*, str. 92–93.

⁷⁸ Chickering, *The Great War*, str. 170; *Edinost*, 5. 3. 1915, št. 64.

⁷⁹ Kos, Kaj, str. 34.

21. aprila 1915, v Gorici jih je bilo mogoče dobiti na magistratu in okrajnem glavarstvu.⁸⁰ Cena moke v deželi je maja 1914 znašala 0,44 krone na kilogram, do oktobra tega leta se je zvišala na 0,62 krone, do marca 1915 pa se je njena cena glede na predvojno stanje že podvojila. Cena ječmena se je med majem 1914 in februarjem 1915 zvišala za štirikrat, cena krompirja do aprila 1915 prav toliko,⁸¹ podobno pa je doletelo tudi druge prehranske izdelke in vsakdanje predmete.⁸² Slabšanje razmer razkrivajo vse pogostejši razglasi in poročanja časopisov. Razglas ministrstva za notranje zadeve z naslovom *Ljudska hrana v vojnih časih* iz januarja 1915 se je obračal posebej na ženske: »Sodržavljani in žene! Na Vas se obrača ta oklic, da bi izpolnjevali svojo dolžnost nasproti skupnosti in s tem tudi nasproti samim sebi. Živeti ne smemo brezskrbno brez glave, temveč vsakdo naj se postavi v službo občemu blagru. Nikdo naj ne misli, da se njega ne tiče. Le mnogo kapljic izvotka kamen! Vaši očetje, bratje in možje so v vojski. Oni zastavljajo svojo kri za našo zmago. Žrtvujte se tudi Vi za domovino, za katero jemljejo naši junaški vojaki nase vsak dan tako velike žrtve. Vsakdo deluj za varčnost z zalogami naših živil in si tako prizadevaj, da se zkaže vrednega velike dobe.«⁸³ Šole so pripravile predavanja na temo prehrane v času vojne in poučevale učence, kako ravnati v primeru redukcij in pomanjkanja. C. kr. mestni šolski svet je vodstvu šestrazredne dekliške ljudske šole društva Šolski dom v Gorici naročil, naj januarja 1915 pripravi predavanje »O varčnosti jestvin, ki nam jih hočejo sovražniki prikrajšati.«⁸⁴ Tako so na razumljiv način poskušali otroke pripraviti na pomanjkanje. Učenci so morali okrožnice prepisati in nesti domov staršem. Tudi varčevanje in odrekanje pri hrani je tako kot dobrodelnost postalo domoljubno dejanje.⁸⁵ Pomemben dejavnik je bila tudi nezaposlenost. Odhod moških v vojsko je prekinil številčno sezonsko delovno migracijo v sosednjo Italijo in s tem dotok denarja v deželo.⁸⁶ Brezposelnost in povečanje izdatkov za vsakodnevne nujne dobrine sta vse bolj obremenjevala družinske proračune goriškega prebivalstva, ki je tako lahko Rdečemu križu darovalo

vse manj sredstev, predvsem prehranskih. Številni so prešli od darovalcev k pomoči potrebnim, kar je le še povečalo povpraševanje po pomoči.⁸⁷ Časopisje je objavljalo nujne pozive za darovanje, saj naj bi količina oddanih sredstev usahnila.⁸⁸ Pomanjkanju hrane so se pridružile tudi druge surovine in izdelki, ki jih je Rdeči križ nujno potreboval. Aprila 1915 so zaradi pomanjkanja denarja in hrane v Gradežu zaprli ljudsko kuhinjo, ki je oskrbovala okoli 500 oseb.⁸⁹ Že oktobra 1914 je ponekod pričelo primanjkovati volne, usnja in drugega blaga. Volno so nadomestili z zajčjo kožo, ki so jo uporabili za izdelavo trebušnih pasov.⁹⁰ Zaradi pomanjkanja usnja so izdali poziv za izdelavo posebnih čevljev po Billrothovi metodi in podplatov iz papirja. Za njihovo izdelavo so angažirali predvsem mladino v času pouka. Od pričetka leta 1915 so te donacije predstavljale veliko večino vseh poslanih odborov, kar je razvidno iz spodnje priloge. Dobrodelno delovanje na Goriškem je dokončno zamrlo z italijansko vojno napovedjo Avstro-Ogrski 23. maja 1915. Gorica je že ob pričetku bojev postala neposredna tarča obstreljevanja, zaradi česar jo je zapustilo večje število prebivalcev, ki so se umaknili v notranjost države ali bili prisiljeni oditi v begunstvo. Večino uradov so preselili v notranjost – deželni goriški odbor je deloval na Dunaju, okrajno glavarstvo pa v Ajdovščini. Gorica je izgubila centralno vlogo, dostop do nje je bil otežen ali celo onemogočen, kar je le še poglobilo socialno in prehransko krizo. Razmere niso več omogočale delovanja dobrodelnih organizacij, ki so bile razpuščene.

⁸⁰ *Novi čas*, 22. 4. 1915, št. 17. Na Kranjskem so uradne nakaznice za kruh in moko uvedli 25. aprila 1915 (Habjan, Gospodarstvo, str. 69).

⁸¹ Primer: *Novi čas*, 22. 5. 1914, št. 21; *Novi čas*, 1. 10. 1914, št. 40; *Novi čas*, 18. 2. 1915, št. 8; *Novi čas*, 22. 4. 1915, št. 17.

⁸² *Soča*, 8. 1. 1915, št. 2. Z novim letom so se tako na primer za 35 % podražile radirke, ker je bila prekinjena dobava surovin iz Anglije.

⁸³ PANG 39, Občina Kred, t. e. 2, d. 168.

⁸⁴ PANG 404, Šestrazredna dekliška ljudska šola društva Šolski dom v Gorici, t. e. 1, a. e. 1, neoštevilčen dokument.

⁸⁵ *Novi čas*, 14. 1. 1915, št. 3. »V tej smeri lahko tudi Vi pripomorete, da bo naš veliki boj zmagoslavno končan. Vaša sveta dolžnost je, da nič vžitnega ne zavrzete in z žirvežem, kakor tudi z lesom in premogom varčno ravnate. S tem ne pokažete le svoje ljubezni do domovine, ampak pomagate tudi svojim starišem v tem težkem času.«

⁸⁶ Svoljšak, Gorica, str. 83.

⁸⁷ *Edinost*, 11. 3. 1915, št. 70. »Mali prihranki so pošli, vsa podjetja in službi že skoro leto dni mirujejo in na ta način hirajo vsi oni potrebni in pridni državljani, ki nimajo stika z vojaškimi kupčijami in jim ni bila sreča mila, da bi bili vojaki. Kmalu nastane vprašanje, katera bojna črta je hujša: ona proti sovražniku ali ta, proti draginji.«

⁸⁸ *Novi čas*, 18. 3. 1915, št. 12. »Nabiralnica darov voj. oskrb. urada za slov. del dežele v Gorici nujno pričakuje prispevkov za vojake, ker sicer ne bo mogoče postreči niti enemu vpočklancu več. In teh je zelo mnogo, ki prosijo podpore.«

⁸⁹ *Edinost*, 17. 4. 1915, št. 106.

⁹⁰ *Novi čas*, 22. 10. 1914, št. 43. »Nemška cesarica je o priliki, ko se je oglasila pri njej predsedstvo vojnega odbora za toplo spodnjo obleko, opozorila, naj se v čim večji meri rabijo nadomestila za volno. Odbor je nato sklenil za trebušne pasove rabiti zajčje kože. Strokovni izvedenci so izrekli, da so taki pasovi izredno primerni in dobri. Sedaj dobiva odbor nešteto zajčjih kož v dar; ako pa te ne bodo zadostovale, jih nameravajo tudi kupovati. To bodi migljaj tudi za nas. Kdor ima kako zajčjo kožo, naj jo podari našim vojakom. Darove sprejema Nabiralnica darov vojno-oskrbovalnega odbora (Ženski odsek S. K. S. Z.) Gosposka ulica 6.«

Priloga

Seznam donacij Slovenskega ženskega odseka Rdečega križa na Goriškem, zbranih med 1. oktobrom 1914 in 1. aprilom 1915.⁹¹

626 spodnjih hlač	13 velikih omotov 21 štren ovčje volne	56 plaht in odej
787 spodnjih jopic in srajc	1787,85 m flanele in barhenta	5 prtov
1105 trebušnih obvez	33 paketov volne?	287 robcev
1632 čepic	45 kosov volne?	39 kož
1627 zapestnic	4 omoti traku	28 pip
1455 parov nogavic	2 m voščenega platna	Mnogo ustnikov za cigare in cigarete
3747 ovitkov za noge	10 m Billroth batisk	Mnogo svetinj
854 parov dokolenk	Sukanec 6 klopčičev	1 umivalna goba
178 ovratnic in rutic	Pletilne igle in šivanke	26 različnih oblačil
2 pleteni jopici	1 slamnik za posteljo	6 m platna za rjuhe
18 naprstnikov	2 para copatk	172 kg jabolk*
13.616 parov papirnatih podplatov	1 kg parole za blazine	423 kg krompirja*
2486 parov Billroth copatk	48 prtičev	172 kg grozdja*
976 parov papirnatih copatk	525 rjuh	7 kg fig *
3 pari novih gorskih čevljev	230 brisač	4 zaboji, 5 vreč, 614 kg suhega sadja
6 parov starih gorskih čevljev	62 blazin	133 škatel cigaret
1057 kg in 70 dag volne	62 prevlek za blazine	4104 cigaret
228 steklenic in 112 l vina	1 zavoje volne za blazine	1410 cigar
1 kg kakava	9619,70 K denarja	1 paket tobaka za piso (pipo?)
7 kg kave	23 steklenic kavnega ekstrakta	2 klobasi
101,5 kg sladkorja	4 steklenic likerja	9 kosov mila
7 zavitkov cufanje	1 steklenica ruma	127 ovitkov cigaretnega papirja
26,5 kg (cufanje?), 4 škatle	395 svetih podobic	209 škatel žveplenk
2,25 kg ječmena	25 rožnih vencev	6 steklenic črnila
215 obvez	19 molitvenikov	1 zaboj knjig in časopisov
6 steklenic malinovca	1 škatla vate	218 slovenskih knjig
14 steklenic žganja	6 oblačil	59,75 kg fižola
2 škatli peciva	1 pelerina	6 zavojev perila
22 kosov čokolade	4 suknje	3 vreče posteljnega perja
243 dopisnic	1 spodnji jopič	23 vaz kompotov
175 svinčnikov	1 zgornji jopič	4 zaboji lipovega čaja
89 pol pisemskega papirja	161 jajc	1 vreča (čaj?)
65 omotov	1 odeja za posteljo	30 zavitkov ruskega čaja
118 zavitkov	87 volnenih obvez	1 škatla, 1 mala vrečica (čaja?)
10 škatel za tobak	0,5 kg cikorijske Frank	8 peresnikov s peresi
24 ustnikov	1,5 kg slanine	Voščilo za čevlje, 1 škatla
6 sveč	18,5 kg salam	Igra »timo«
3 paketi (sveč?)	10 kg kostanja	

*več tega blaga se je prodalo in se nakupilo pletenin

⁹¹ *Novi čas*, 8. 4. 1915, št. 15.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- ACAG – Archivio Arcidiocesi di Gorizia
ACAG, Serie Arcivescovi, Sottoserie Sedej 10/2
- ASGO – Archivio di Stato di Gorizia
ASGO, Capitanatto distrettuale di Gorizia, b. 29
- PANG – Pokrajinski arhiv Nova Gorica
PANG 39, Občina Kred, t. e. 2
PANG 62, Občina Tolmin, t. e. 6
PANG 404, Šestrazredna dekliška ljudska šola
društva Šolski dom v Gorici, t. e. 1

ČASOPISNI VIRI

- Edinost*, 1914, 1915.
Novi čas, 1914, 1915.
Slovenski narod, 1914.
Soča, 1914, 1915.

LITERATURA

- Arnejc, Franc: *Od Dnestra do Piave: spomini iz prve svetovne vojne*. V Celovcu: Mohorjeva družba, 1970 [i. e.] 2012.
- Chickering, Roger: *The Great War and Urban Life in Germany: Freiburg, 1914–1918*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Daniel, Ute: *The War from Within: German Working-class Women in the First World War*. Oxford: Berg Publishers, 1997.
- Darrow, Margaret H.: *French women and the first world war: war stories of the home front*. Milton Keynes: Lightning Source, 2011.
- Erjavec, Fran: *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosветna zveza, 1928.
- Eržen Podlipnik, Elizabeta: Dobrodelnost in pomoč vojakom ter prebivalstvu na Kranjskem v prvem letu prve svetovne vojne. *Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod! Kranjska v prvem letu velike vojne*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2014, str. 61–66.
- Grayzel, Susan R.: Men and women at home. *The Cambridge History of the First World War. Vol. 3, Civil society* (ur. Jay Winter). Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2014, str. 96–120.
- Grayzel, Susan R.: *Women and the First World War*. London [etc.]: Longman: Pearson education limited, 2002.
- Habjan, Hana: Gospodarstvo in aprovizacija v prvem letu prve svetovne vojne. *Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod! Kranjska v prvem letu velike vojne*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2014, str. 67–71.

- Hämmerle, Christa: *Heimat/Front: Geschlechtergeschichte/n des Ersten Weltkriegs in Österreich-Ungarn*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2014.
- Kobe-Arzenšek, Katarina: Pregled zgodovine Rdečega križa na Kranjskem. *Kronika* 14, 1966, str. 53–61.
- Kos, Marjana: Kaj v vsakdanje življenje prinese vojna? *Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod! Kranjska v prvem letu velike vojne*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2014, str. 30–38.
- Marušič, Branko: Pregled društvene dejavnosti v Avstrijskem primorju (1848–1918). *Annales. Series historia et sociologia*, št. 2, 1999, str. 163–192.
- Sedmak, Drago: *Ob vznožju branikov: Solkan in Solkanci med prvo svetovno vojno*. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba, cop. 2003.
- Selišnik, Irena: The Ladies of Charity in Carniola, 1848 to 1914. *Aspasia*, št. 8, 2014, str. 64–89.
- Steinbach, Susie: *Women in England: 1760–1914: a social history*. London: Weidenfeld & Nicolson, cop. 2004.
- Svoljšak, Petra: Gorica, prekleto in sveto mesto med dvema ognjema. *Kronika* 60, 2012, str. 79–94.
- Šatej, Barbara: *Žensko delovanje na Goriškem od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne: magistrsko delo*. Ljubljana: [B. Šatej], 2012.
- Zupančič, Franc Jernej: *Dnevnik 1914–1918*. V Ljubljani: Slovenska matica, 1998.

SUMMARY

Charitable activities of Slovenian women in Gorizia during the first year of the First World War

Women's engagement in the field of charity during the First World War was undoubtedly a crucial element of the »homefront« effort in all belligerent states. Women demonstrated their patriotism by joining the nursing service and collecting funds, by actively contributing to the benefit of the army and the state, as well as by helping their relatives and fellow countrymen both at home and on the front. Women in Gorizia undertook the same work as their fellow countrywomen in other Austrian crown lands and many parallels can also be drawn with other belligerent states. What set Gorizia apart was its division into the Slovenian and Italian section of the Red Cross, which, albeit under the same umbrella organisation, operated separately and collected funds in their respective areas. Such differentiation was already characteristic before the war and was highly consequential in international battles (each nationality voted its own representatives, founded its own

associations and schools, and had its own stores). On the outbreak of the war, the disputes were largely pushed into the background while the differentiation in certain institutions continued. Calls for donations met with a massive response that encompassed all Gorizia's age and social groups. School, state, church and economic institutions in the county extended active cooperation as well, with strong support from the media, especially the press. By the end of 1914, people and organisations managed to collect and send, by train or mail, hundreds of packages containing

clothes, food, books, holy cards, etc. to the soldiers both on the front and in hospitals. After December 1914, the shortages of food and other daily necessities in Gorizia grew ever more acute, as evident from newspaper reports and austerity edicts. Amid such circumstances the initial impetus and enthusiasm for charitable projects began to fade at the beginning of the following year, and the activities were ultimately put to a halt on Italy's declaration of war against Austria-Hungary in May 1915 and the opening of the Isonzo Battlefield.